Оригинални научни рад УДК: 304.4(497.11)"20/21"

Нина В. Аксић
nina.aksic@ei.sanu.ac.rs

Институције културе и културне манифестације у Новом Пазару у другој половини XX и почетком XXI века*

Апстракт:
У раду се говори о значајним институцијама културе и културним манифестацијама у Новом Пазару, у другој половини XX и на почетку XXI века. На самом почетку рада, представљене су институције културе и њихове манифестације, а затим је приказан и њихов значај у формирању културне слике и културне политике Новог Пазара, тј. локалне културне политике. Циљ овог рада је да представи и упореди две културне политике на истом локалном нивоу, али у различитим периодима, и да их уопштено постави у оквире државних културних политика у датим периодима.

Кључне речи:
културна политика, традиција, институције културе, културне манифестације, Нови Пазар.

Нико не може све да има, нити све да зна.
Зато људи треба да живе једни с другима,
да би лакше живели.
(Доб Ник)

Културни живот Новог Пазара представља својеврсну, езготичну мешавину оријенталног и балканског, исламског и православног, свакако традиционалног наслеђа народа који већ генерацијама живе на истом поднебљу, али са двема различитим културама живљења, условљеним пре свега вероисповедном различитошћу. Стога је овај простор, богат разноврсним културним додирима и прожимањима, привлачио бројне ствараоце који су, из културних традиција овога града, црпли инспирацију за своје стваралаштво.[1]

* Овај текст је резултат рада на пројекту Стратегије идентитета: савремена култура и религиозност (177028), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
[1] Краћа верзија овог рада објављена је под називом: 2015. Od prvog radio-aparata do multimedijalnih manifestacija. *Bošnjačka riječ* X (33-36): 93-99.

По завршетку Другог светског рата, отпочиње модерно доба у историји Новог Пазара.[2] У периоду након 1945. године, Нови Пазар се почиње интензивно развијати, и у економском и у образовном и културном смислу; од тог времена се уочава знатан напредак у развоју саобраћаја, привреде, индустрије[3], угоститељства, трговине и занатства, па тако и образовања и културе. Због ратних недаћа током оба светска рата, али и зато што је реч о подручју на коме се османска власт била задржала читав век дуже него у осталим деловима Србије, и на коме су владали сиромаштво и непросвећеност, а са тим и велике епидемије, новопазарски крај се, до поменутог периода, налазио на ниском образовном, здравственом и културном нивоу (Мушовић 1979, 107). Због свега тога, први и основни циљ у будућем развоју друштва било је описмењавање и образовање народа новопазарског краја. Оваква културна политика, у чијем је центру било образовање становништва и његово културно уздизање, првенствено путем филмских пројекција, трајала је у новопазарском крају све до средине седамдесетих година двадесетог века. И на државном се нивоу, до седамдесетих година прошлог века, углавном улагало у образовање, филмску продукцију и издаваштво, при чему су ово биле гране културе у оквиру којих је било могуће масовније идеолошки утицати на народ.[4]

---

[2] Нови Пазар је ослобођен 28. новембра 1944. године, када су ослободилачке трупе коначно заузеле град и протерале окупаторе.

[3] Отварају се многобројне фабрике, а једна од најзначајнијих је Текстилни комбинат „Рашка“. Поред фабрика, значајно место у покретању привреде заузимају и мања привредна предузећа, али и хидроцентрала.

[4] У периоду комунизма и, касније, социјализма, филм је био једно од главних средстава манипулације широким народним масама. Тако је и Лењин сматрао „да је филм најмоћније пропагандно средство и зато је својевремено СССР много улагао у филмску производњу“ (Dragićević-Šešić 2000, 225). И управо зато што је, као масовни медиј погодан за преношење поруке на велики број људи истовремено, на филм је било обраћано изузетно много пажње у културној политици СФР Југославије. Због своје специфичности, филмска уметност, као „једна од најмлађих уметности уопште (и) често се укршта са неуметничким облицима (индустријом, занатством, трговином и др.), тако да није без основа названа ‘ултра лаком индустријом’“ (Илић 1987, 129). Тако су, у биоскопима у СФР Југославији, у периоду након Другог светског рата, приказивани пре свега руски, а затим и амерички филмови, који су били опозити – „док је већина совјетских филмова била експлицитно идеолошка (Отаџбински рат + изградња социјализма), дотле су амерички били много суптилнији. Оно што су они нудили биле су америчке вредности и амерички начин живота. Када се, почетком педесетих година, појавио први амерички мјузикл *Бал на води*, то је било једнако културној револуцији: амерички гламур против партизанске аскезе“ (Dragićević-Šešić 2000, 225).

Може се рећи да културни процват Новог Пазара симболично почиње 1944. године, са изласком листа *Вијести*, касније названог *Братство*, из кога је грађанство могло да се обавештава о свим важнијим догађањима у граду. С обзиром на то да је до штампе било тешко доћи, а поготово је то важило за становнике руралних места, значајне су биле зидне новине, које су имале „шарену садржину“, а објављиване су сваке суботе. Можда су још значајније у том периоду биле усмене новине, неопходне због великог броја неписмених у овом крају, у том периоду.

Због веома ниске стопе образованих и писмених грађана Новог Пазара, у првим послератним годинама, чинили су се изузетни напори за проширивање и обнављање старих (Гимназија Нови Пазар, Женска занатска школа, ОШ „Растко Немањић Сава“ Дојевиће и др.) и отварање нових основних и средњих школа (Учитељска школа, ОШ „Братство“ и др.). Веома важан начин подизања културне свести грађана Новог Пазара представљали су, поред школа, и програми учења читања и писања, тзв. аналфабетски течајеви, који су били доступни и старијим грађанима, а поготово женској популацији која није раније имала прилике да похађа школу, због различитих разлога.[5] О томе колико се, у послератном периоду, развило образовање сведочи и чињеница да су, 1975. године, у општини Нови Пазар, постојале 32 основне школе, гимназија, учитељска школа, економска школа, технички школски центар и школа за образовање одраслих, док је, само тридесетак година пре тога (до 1941. године), радило свега седамнаест основних школа, Гимназија и Занатска школа. Према званичним подацима из 1982. године, 98% деце је похађало основну школу, а велики број њих је настављао даље штоловање, на нивоу средњег образовања. Ипак, и поред овако великог броја писмених, у неким новопазарским селима се, тек 1984. године, завршава описмењавање. Поред

[5] Највећи проценат неписмених био је међу женском популацијом, а посебно муслиманском, јер се сматрало да муслиманке не треба да похађају школу. Како наводи Љ. Димић, муслиманска деца су, пре Другог светског рата, у мањој мери, похађала световне, градске школе, а може се закључити да је та чињеница резултат утицаја родитеља и вероучитеља мухамеданске вере. Што се тиче верске структуре, школске 1935/36. године, школу је похађало 67,41% православних ученика, 10,02% римокатолика и 22,49% муслимана (Димић 1997, 87-92). Дакле, већ 1946. године, отпочињу аналфабетски курсеви, о којима се може прочитати и у листу „Братство“ (*Братство* 42, година 2, 29. 11. 1946), у коме је забележено да је «40 аналфабетских течајева отпочело (је) са радом у Срезу дежевском», да би, само једанаест година касније, у броју истог листа од 1. марта 1957. године, било записано следеће: „Писмена жена је некада била реткост у овом крају; читав Санџак није имао учитељицу муслиманку. Данас: муслиманке на факултетима» (*Братство*, 1. март 1957, 4).

школа, постојали су и Образовни центри „Братство-јединство“, „Зенун Хасковић“ и „Валтер Парић“, као и Вечерња школа, Омладинска политичка школа и различити курсеви и предавања који су организовани при Радничком универзитету „Ослобођење“.

Институције и манифестације у другој половини XX века

Може се уочити да је образовање било темељ за подизање свести грађана о потреби за културним уздизањем, па су се, у послератном периоду, почеле оснивати и установе културе, и то уз помоћ волонтера, љубитеља уметности, а почело се и са одржавањем мноштва културних манифестација, од којих су неке, у своме успону, стигле до завидног нивоа и превазишле локалне оквире у којима су настале, постајући познате и признате и у републичким и државним оквирима, а неке чак и на међународном нивоу. Свему овоме допринела је добра организација тадашње Културне заједнице која је била постављена централизовано, тј. налазила се у Новом Пазару и била је главна за сва околна места / села, те су се све идеје у њој и развијале. Тадашња владајућа идеологија са централном паролом *братство-јединство* имала је изузетног значаја и у културном животу, посебно на територији Новог Пазара, који је у том периоду био, а и данас је град са префиксом мултикултуралности. Оваква културна политика, која је поред братства-јединства пропагирала и друге вредности, попут рада и реда, заједништва, колективне свести и такмичарског духа, као и модернизацију и индустријализацију, имала је свог одјека у отварању установа културе. Тако су, и у Новом Пазару, у периоду од 1945. до 1975. године, основане многобројне институције културе, које су, пре свега, имале просветитељски карактер: 1945. године, отвара се Градска библиотека „Доситеј Обрадовић“ са читаоницом, почиње са радом Аматерско позориште у оквиру Радничког универзитета (касније Културни центар Нови Пазар) и биоскоп „Црвена звезда“; 1955. године, оснива се путујући биоскоп; 1963. године, почиње са радом Дом омладине; 1972. године, оснива се радио-станица; 1973. године, отвара се Завичајни музеј, данас Музеј „Рас“ – Нови Пазар, а 1975. године, и Историјски архив „Рас“ у Новом Пазару.

Све наведене институције културе имале су одређене културне програме које су подржавале, а из ових установа, проистекле су и културне групе које су приређивале различите манифестације, односно приредбе тзв. «шареног» програма. Мноштво манифестација одржавано је у послератном периоду, а већина њих била је везана за државне празнике: и за оне масовно прослављане (Нова година, 8. март, 1. мај, 25. мај, 4. и 7. јули, 28. и 29. новембар), и за историјске јубилеје, као и за прославе посвећене књизи, учитељима и сл. Поред ових

празника, постојале су културне и спортске манифестације, које су се одржавале, како би се подизала свест о потреби образовања и физичке културе код младих: Недеља и месец књиге и штампе, Дечја недеља, Крос, Међурепубличке омладинске спортске игре (МОСИ) и др.

Треба напоменути да су све ове манифестације, након ослобођења Новог Пазара, имале изузетно добар пријем код грађана, који су били жељни нечег новог, растерећујућег у односу на свакодневицу, а свакако другачијег од тегобног опстајања, кроз којег су пролазили, у годинама пре рата и током њега. Свакако, сами почеци нису нимало били лаки, а у почетке спадају, на пример, путујући биоскоп и путујуће изложбе књига, који су били намењени становницима новопазарских предграђа и села, који, због неизграђених путева и материјалне ситуације, нису били у могућности да дођу у град, до биоскопа или библиотеке.

За организацију и извођење свих манифестација, али и за подизање и одржавање институција културе, били су задужени аматери, махом омладинци и волонтери, уз које су стајали наставници, учитељи, радници и други ентузијасти. Аматеризам је, у послератном периоду, али и након тога, имао изузетно значајну улогу, првенствено, у спровођењу културне политике, при чему, треба имати у виду скромна средства која су била издвајана у самом почетку, пре свега, због тешке ситуације у којој се земља налазила након рата. Са масовним подизањем домова културе по селима око Новог Пазара, растао је и број аматера и различитих културно-уметничких група, који су, заузврат, подигли на ноге те домове културе и ентузијастично радили на промовисању својих села, у оквиру великих манифестација које су се одржавале у граду.

Манифестације везане за државне празнике најчешће су имале масовни, забавни и спортски карактер, праћен различитим приредбама, пригодним говорима и великим слетовима (спортске вежбе појединачног и масовног карактера) на стадиону у Новом Пазару, као и дефилеима кроз главну улицу града, где су се представљала сва спортска друштва, образовна и културно-уметничка удружења. Током ових манифестација, становници Новог Пазара, поготово омладинци и деца, имали су прилику да покажу све што су вежбали и припремали током читаве године, како би, у што бољем светлу, представили своју школу, удружење или институцију. Тако су, за ове празнике, у граду, могли бити виђени дефилеи младих и деце, обучених у различите костиме, са паролама и обавезном сликом друга Тита у рукама, након чега би били одржавани пригодни говори, игранке, понекад приредбе (слетови на стадиону и дочек штафете за 25. мај), и све то уз незаобилазно Козарачко коло. Дакле, то су биле масовне манифестације културно-забавног карактера, у којима је учествовало и до неколико хиљада актера, а које је посматрао такође велики број мештана како Но-

вог Пазара и околних села, тако и становника Тутина, Сјенице и других околних места.

Друге манифестације су имале образовни карактер, а то су оне које су се тицале промовисања књижевности и књиге, или су њима обележавани неки историјски јубилеји (нпр. Дан града Новог Пазара – 28. новембар и др.).

Такође, постојале су и спортске манифестације којима је подржавана идеја братства-јединства и, истовремено, подизана свест грађана о телесном здрављу и потреби за вежбањем код деце и младих, при чему је веома важно било развијање такмичарског духа. Једна од најзначајнијих манифестација ове врсте у Новом Пазару, поред различитих мањих такмичења и кросева, јесу Санџачке игре („Санџаклијада“), касније Међурепубличке омладинске спортске игре (МОСИ), које се одржавају од 1954. године, па све до данас (са прекидом од 1991–2001. године).[6] Све манифестације везане за државне празнике одвијале су се, пре свега, на државном нивоу, али су имале и своје локалне варијанте, па је, тако, и Нови Пазар, током година, постао један од значајнијих градова који је, веома успешно и квалитетно, приређивао ове манифестације.

Од културних манифестација, везаних за одређене установе културе, те тако у склопу Радничког универзитета, одржаване су следеће манифестације: Фестивал омладинских хорова Србије (ФОХС), манифестација и ликовна колонија „Сопоћанска виђења“, Мини ФЕСТ и др. Дом омладине је био задужен за организовање књижевних вечери, Смотре аматеризма младих, као и за окупљање младих и организовање забавних вечери, игранки и *свирки,* док је библиотека имала задатак да развија наклоност према књизи и штампи, те је била активан организатор, поред још неколико школских и индустријских библиотека, у манифестацији Месец књиге и штампе.

Све наведене манифестације биле су од изузетног значаја за развој културног живота Новог Пазара и за културно уздизање његовог становништва, али ће овде бити издвојено неколико манифестација које су, у социјалистичком периоду, постале традиционалне. Прва таква манифестација, у то доба можда и најзначајнија, будући да је Новом Пазару донела важно место у културном животу Србије, јесте Фестивал омладинских хорова Србије (ФОХС). Ова манифестација започела је свој живот 1976. године и траје до данас. Ликовна манифестација и колонија „Сопоћанска виђења“ резултирала је изложбом која је

[6] МОСИ су одржане 1959, 1977, а касније и 2001. године, у Новом Пазару. Захваљујући овим спортским играма, у Новом Пазару су изграђени бројни спортски објекти. Тако је, 1977. године, грађен објекат физичке културе, тј. хала, при којој су, у плану, били и базени (*Братство*, година 17, број 327, 24. 5. 1977).

постала традиционална манифестација ликовне културе, као и сама колонија. Ова колонија и изложбе доносе Новом Пазару међународно признање од 1976. године, па све до данас, и представљају Нови Пазар у најлепшем и најинтересантнијем руху.[7] „Октобарски сусрети писаца“ су још једна традиционална манифестација, која се одржавала од 1976. до 1991. године, а затим је обновљена почетком XXI века. Ова манифестација је, у Нови Пазар, доводила бројне писце из Србије, Југославије, па и из иностранства, и због тога је била веома значајна за ширење књижевне културе. Поред унеколико уже, образовне функције ове манифестације (ширење љубави према књизи и књижевности уопште, усмеравању младих читалаца ка уметничкој књижевности и сл.), Октобарски сусрети писаца били су и манифестација која је имала виши циљ – кроз ове се сусрете преносила порука хуманизма, једнакости и толеранције, која се могла ишчитавати у делима књижевника – гостију ове манифестације.[8]

Може се закључити да је Нови Пазар, за мање од пола века, израстао из касабе са малом стопом писмених становника у велики и значајан културни центар Србије, па чак у неким сегментима – и ондашње Југославије. У корист реченога, може се придодати и занимљив податак из новина „Братство“ о томе да је, 1955. године, «удесетостручен број радио-апарата у Новом Пазару», тј. да је пре рата било само 30 радио-апарата, а да их тада има преко 550 (*Братство,* број 172, 1955, 4). Брзина којом су се градиле и развијале установе културе и манифестације које су уз њих ишле углавном није утицала на њихов квалитет, који, свакако, на самим почецима, није био изузетан, али је, с временом, достигао завидан ниво, такав да су неке манифестације стекле и међународни карактер.

---

[7] Значај ове манифестације огледа се и у њеном широко постављеном деловању (различити видови уметности и уметници са различитих географских, па самим тим и културних простора), што је допринело да Нови Пазар постане један од значајних културних центара Републике Србије, па и Југославије, а за ову локалну заједницу можда и оно најважније – „да Нови Пазар буде отворен град према свим културним, јавним и другим друштвено-политичким срединама“ (Историјски архив „Рас“ Нови Пазар (ИАРНП), Извештај о раду заједнице културе за 1983. годину, јануара 1984. године, стр. 4).

[8] Како се истиче и у једном записнику са седнице СИЗ-а културе Нови Пазар, „октобарски сусрети писаца су значајна културна манифестација, која наш град отвара према целом свету, посебно књижевном, а посебно је значајна хумана порука књижевника са разних меридијана, која упућује да су човекова слобода и независност највеће благо овоземаљско, те да врлина сваког човека има исто обележје, у сваком поднебљу“ (ИАРНП, Извештај о раду заједнице културе општине Нови Пазар за 1980. годину, фебруара 1981, стр. 20).

Институције и манифестације у првој деценији XXI века

Деведесете године двадесетог века са собом доносе „слом“ социјализма и распад СФР Југославије. Те године обележене су сукобима и санкцијама, потом разарањима услед НАТО агресије и дугим периодом транзиције, што, свакако, није било погодно тло ни за културни развој, ни за издвајања нарочитих средстава за културу и уметност. Са увођењем политичке демократизације у држави, почев од 2000. године, почиње и културна демократизација, у оквиру које се обнављају и неке старе установе културе, али се формирају и нове. Акценат у новој културној политици стављен је на модернизацију установа културе и културних манифестација, као и на промовисање традиције и културе српског народа у земљи и региону, али и шире – стварањем својеврсних брендова по којима ће Србија бити препознатљива у свету. На пољу културе је дозвољено много тога, поимање онога што спада у културу постаје прилично либерално, а са стварањем невладиних организација „разбија“ се искључиво идеолошка потка културе (што не значи да је и даље нема). Тако је и у оквирима данашње културне политике државе остављено доста слободе и појединцима и појединим организацијама да одлуче о томе шта се може и(ли) шта треба представити као културно добро поникло на тлу Републике Србије.

И у Новом Пазару, дакле – на локалном нивоу, уочљива је, у овом периоду, слична ситуација у културној политици, као и на државном нивоу. Велики културни процват, уз одређене успоне и падове, нарочито након смрти председника државе Јосипа Броза Тита, трајао је до 1991. године, када се готово нагло и неочекивано прекида. Овој тврдњи иде у прилог и неколико текстова из новина „Братство“, одакле се може сазнати да је, 1992. године, на Фестивалу омладинских хорова Србије, у Новом Пазару, број учесника знатно смањен, а ово је, уједно, био и последњи одржани фестивал, све до почетка XXI века. Такође, и ове новине са дугом традицијом престају да излазе 1993. године, а са радом престају и биоскоп, позориште, радио, као и друге установе културе, те, тако, замире њихова културна делатност. Известан изузетак представљала је Народна библиотека „Доситеј Обрадовић“ с читаоницом, која није сасвим престала са радом, али, због тешких економских услова, ова библиотека своју делатност своди на „шалтерску“, тј. на издавање књига читаоцима.

Након културног затишја у трајању од готово десет година, културни живот Новог Пазара поново почиње да цвета, након 2000. године, када се обнављају неке старе, традиционалне манифестације, с делимично измењеним организационим елементима, више окренуте ка младима и модернизоване, али се организују и нове. Такође, обнављају се и знатно боље опремају и модернизују установе културе, као

што су Културни центар Нови Пазар с биоскопом и позориштем, Народна библиотека „Доситеј Обрадовић“ са читаоницом, Музеј „Рас“ – Нови Пазар и Историјски архив „Рас“ града Новог Пазара. Уз ове институције културе, Културни центар Нови Пазар обнавља и Галерију, а 2008. године, добија и Мултимедијални центар, као и летњу башту, али и Турски културни центар (департман амбасаде Републике Турске).

Почетак XXI века доноси са собом важан технолошки напредак, те, тако, развој компјутера, интернета и остале технологије омогућава да Народна библиотека „Доситеј Обрадовић“, у Новом Пазару, на крају прве деценије овог века, постепено шири своју делатност, тј. отвара нова одељења (Дечје одељење, Позајмно одељење за одрасле, Одељење периодике, Завичајно одељење итд.), али и да организује нове културне манифестације, или да „рециклира“ старе и обогаћује их новим садржајима, углавном у сарадњи са другим институцијама културе из читаве земље, уз несебичан и напоран рад особља библиотеке, од 1998, али, још значајније, од 2000. године. Треба рећи да, данас, у свом фонду, ова библиотека поседује чак преко 90.000 књига. Она, и даље, као свој основни циљ има промоцију и популаризацију књиге, само што, у новије време, уз помоћ масовних и електронских медија, добија још мноштво нових улога и циљева рада, као што су промоција мултимедијалности, науке, различитих уметности, а не само књижевности, младих и завичајних писаца и песника и др.[9]

Организатор и коорганизатор највећег дела културних манифестација града Новог Пазара данас је Културни центар Нови Пазар, који делује у граду са бројним културно-историјским споменицима и културним особеностима, које су резултат вишевековног преплитања двеју култура са упориштем у двема религијама – хришћанству и исламу. Због свега поменутог, Културни центар, као и друге установе културе, тежи да очува и друштвено афирмише материјалну и духовну културну баштину Новог Пазара и његове околине. Културни центар сарађује са свим јавним установама у региону, са невладиним организацијама и верским институцијама. Овај центар афирмише младе уметнике, али промовише и оне старије, већ познате новопазарској публици, а све то чини кроз бројне манифестације, како музичког, тако и визуелног типа – драмског и ликовног. Током последњих неколико година, наметнуо се проблем недостатка савремено опремљених простора, али је и то, углавном, успешно превазиђено – реновиране су галерија, концертна дворана и башта (за летње манифестације мањег обима). Уз наведене просторе, корисницима су на располагању и мултимедијална учионица, свечана сала и лепо уређен фоаје, који, такође, може служити као својеврсна концертна дворана, будући да има од-

[9] Више о библиотеци данас видети у: Стефановић 2016.

личне акустичке предиспозиције.[10] Културни центар Нови Пазар је, током протеклих неколико година, развио и низ секција које служе за афирмацију уметности код деце и младих, а који су, истовремено, и активни учесници појединих манифестација. Треба истаћи и да су, у данашње време, руководиоци одређених секција стручна лица, посебно специјализована за области којима се баве, дакле − професионалци, а не аматери, као што је то био случај у другој половини XX века, као и да су то мештани Новог Пазара, а не гостујући „учитељи“, како је то раније било уобичајено. Неке од тих курсева и секција, који немају дугу традицију, што не значи да је не могу стећи, јесу следећи: Хор „Лептирићи“, који ради од 2010. године; Хор „Изнад дуге“, основан 2010. године; Балетски студио, основан 2011. године; Зимски течај плеса, актуелан у 2013/2014. години; Школа плеса и денс група, које раде од 2010. године; Курс турског језика, који је отпочео 2012. године и др.

Дакле, при Културном центру се одржавају манифестације републичког и међународног типа, међу којима Фестивал омладинских хорова Србије – ФОХС, Фестивал стваралаштва младих (некада Смотра аматеризма младих) и Ликовна манифестација „Сопоћанска виђења“, наслеђене из претходног периода и са епитетом „традиционалне“, као и новонастале – Ликовна колонија „Санџак – инспирација уметника“, заснована 2001. године, и Књижевна награда „Аладин Лукач“, установљена 2004. године. Поред ових манифестација, ту су и манифестације локалног карактера: Дечји фестивал „Распевано пролеће“, Ликовни салон младих и Јесењи ликовни салон. Важно је напоменути да су све ове манифестације изразито обојене мултикултуралношћу, пре свега, због састава становништва на овоме терену, што треба схватити као предност и богатство датог краја. На територији Србије, на којој живи мањинска заједница, у овом случају – бошњачка, мултикултурализам се схвата «у контексту политика признавања културног (етничког) плурализма и идентитета мањинских група и права различитих друштвених група на заштиту и очување културних специфичности» (Bašić 2104, 17), али се, уз њега, мора спроводити и интеркултурализам, тј. мултиетничност, која представља прогресивно кретање културе, позив на дијалог и инклузију култура.

Не смеју се заборавити ни заобићи ни Архив „Рас“ града Новог Пазара, ни новопазарски Музеј „Рас“, који поред две поменуте водеће институције културе, у смислу организовања културних манифестација, представљају значајан стожер културних делатности у Новом Пазару. Без архива и музеја остало би непознато и несачувано много тога из културног живота у ближој и даљој прошлости Новог Пазара.

[10] О Културном центру Нови Пазар и његовим садржајима видети више на интернет страници http://www.kcnovipazar.com.

Мора се поменути, такође, да је Музеј „Рас“ изузетно проширио своју делатност од 2000. године – на издавачку (*Новопазарски зборник*, *Нови Пазар на мапи историјских путева*, *Нови Пазар у вакту и земану* и др.) и на образовно-организаторску, у смислу организовања и одржавања радионица и манифестација мањег обима, као што су изложбе, промоције књига, Ноћ музеја и др. «Јубиларних 60 година од оснивања и 40 година од званичног отварања за посетиоце Музеј је обележио 28. новембра 2013. године изложбом ‘Од збирке до националне институције’» (Ђерлек и Видосављевић 2013, 328).

Такође, поред ових великих институција, у организацији културног живота Новог Пазара учествују како појединци, тако и одређене организоване групе грађана и невладине организације. Дакле, данас постоји велики број активних организатора-учесника културног живота у Новом Пазару, за разлику од периода између 1945. и 1985. године, када је главни и једини организатор била Заједница културе Новог Пазара, док су установе културе биле само посредници у организовању и одржавању културних манифестација. Неке од манифестација које организују различита удружења и заједнице јесу и ове: Музички фестивал „Стари град“, који је основан 2004. године, а чији је организатор Mass entertainment group; Октобарски сусрети писаца у Новом Пазару, у организацији Бошњачке заједнице културе „Препород“, Културног центра Нови Пазар и Удружења књижевника Србије; и др.

Када је реч о манифестацијама које се одржавају у Новом Пазару, важно је указати на то да се, за разлику од периода социјализма, након 2000. године, дефинитивно гасе манифестације везане за државне празнике[11], док опстају оне које се везују за одређене историјске јубилеје, потом и неколико оних везаних за културне догађаје, а настаје нови тип манифестација – оне које се организују поводом верских празника. Ова врста манифестација природно произлази из новонасталог стања у последње две деценије прошлог века, када се од, у послератним деценијама, скромно испољаваног поштовања и упражњавања религијских обреда креће ка поступном стварању услова за слободније испољавање религије и религијских осећања, а приметнији повратак овој сфери друштвеног живота на нашим просторима постао

[11] Једина манифестација везана за државни празник која се и данас празнује јесте тзв. Седмојулски сабор на Голији. Ову манифестацију организују Срби сваког 7. јула и она, данас, представља дан окупљања припадника српске заједнице из новопазарског краја, више са идејом симболизовања српства, него са симболиком самог празника из времена социјализма. „Дуго се прослављао 7. јули на Голији; касније је подигнут и споменик палим борцима за слободу, у облику обелиска, који и данас постоји. Да ли је ова прослава постала традиција нека процене генерације које долазе“ (Глођовић 2002, 356).

је актуелан „тек крајем 80-их година, мада су се почетни знаци промена религијске ситуације могли већ назрети негде половином 80-их“ (Blagojević 2005, 27). Тако се „почетне деведесете године прошлог века, када долази до распада некадашње југословенске државне заједнице, сматрају временом повећане експанзије ‘религијско-црквеног комплекса’, а ову експанзију многи стручњаци називају ревитализацијом религије, повратком светог, десекуларизацијом или – чак – религијском ренесансом“ (Аксић 2014, 626).

С обзиром на то да је Нови Пазар мултикултурална средина, у којој опстаје више конфесионалних заједница, а међу којима су доминантне исламска и православна, оне институције на том простору које представљају ове конфесије задужене су за израду културних програма везаних за верске празнике.

Што се тиче културних манифестација припадника исламске вероисповести, њихови главни организатори су Бошњачко национално вијеће и Културни центар Нови Пазар. Треба поменути четири велике манифестације које се сада већ традиционално одвијају у Културном центру Нови Пазар, а прате и увеличавају верске празнике Рамазан и Курбан-бајрам. У време Рамазана се традиционално организује концерт муслиманске духовне музике, на којем учествују хорови, културно-уметничка друштва и вокални и инструментални извођачи. Такође, током Рамазана се одржава и спортска манифестација, под називом „Рамазански турнир у малом фудбалу“. Поводом празника Курбан-бајрам, Културни центар Нови Пазар организује вече севдалинки, а на овом концерту, учествују познати извођачи севдалинке из Санџака и Босне и Херцеговине. Бошњаци из Новог Пазара прослављају и рођење Мухамеда – великом манифестацијом, на којој учествује хор „Ђулистан“, који изводи Илахије и Касиде, музички ансамбли и др. Ова манифестација је, 2008. године, одржана први пут «пред неколико хиљада посетилаца», за разлику од ранијих времена, када су Бошњаци овај празник «обиљежавали у својим кућама или џамијама» (Ziljkić 2008, 22–23). Поред верских празника, ту су и бошњачки национални празници (благдани), који су утврђени одлуком Бошњачког националног вијећа у Новом Пазару, од 11. маја 2004. године, и који се, од тада, обележавају сваке године. Ти празници су: Дан бошњачке националне заставе, Дан Санџака и Дан сјећања. Дан бошњачке националне заставе сматра се највећим националним празником за санџачке Бошњаке и обележава се 11. маја, јер је, на тај дан, 1991. године, основано Бошњачко национално вијеће Санџака, у Новом Пазару. Дан Санџака се обележава 20. новембра, а у «знак сјећања на оснивање Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Санџака (ЗАВНОС), у Пљевљима, 1943. године», како стоји у програмској публикацији Бошњачког националног вијећа – *Бошњачки идентитет*

(Džudževič 2012, 24). Дан сјећања се обележава 11. јула, „у знак сјећања на геноцид извршен над Бошњацима, у Сребреници 1995. године» (Džudževič 2012, 25).

Још неколико манифестација које организује Бошњачко национално вијеће, а које представљају бошњачку културу, јесу следеће: „Фестивал санџачке севдалинке“ – ФЕСС, основан 2005. године; „Смотра бошњачких народних игара“ – СБОНИ, који се одржава од 2006. године; „Санџачки књижевни сусрети“ – САКС, који се одржавају, такође, од 2006. године, а поводом обележавања Дана Санџака.

За организацију културних манифестација за Србе православне вероисповести задужена је Српска православна црква. Празници поводом којих се организују ове манифестације јесу Божић и Ускрс. На други дан Божића, тачније, увече 8. јануара, традиционално се одржава концерт у Културном центру Нови Пазар. На други дан Ускрса, у порти цркве Свети Никола, у центру Новог Пазара, одржава се традиционална манифестација, у оквиру које су концерт духовне музике и наступ фолклорних група са гостима – уметницима из Новог Пазара, али и из других градова Србије. Везана за ускршње празнике је и спортска манифестација „Васкршњи турнир у малом фудбалу“, коју, од 2008. године, организују „Пријатељи Петрове цркве у Расу“, уз благослов Српске православне цркве.

Поред наведених манифестација и установа културе, важно би било поменути и знатан број уметника појединаца, као и музичких група – вокалних („Рашанке“) и вокално-инструменталних састава, фолклорних ансамбала („Рас“, „Санџак“, „Голија“ и др.) и хорова („Ђулистан“ и др.), који представљају веома важне сегменте културног мозаика Новог Пазара.

Закључне напомене

Нови Пазар је доживео културни процват, након Другог светског рата, у време југословенске државне заједнице и социјалистичког државног уређења, што је било од не малог значаја за поновни процват културног живота у овом граду, почетком XXI века. Након ослобођења, отпочеле су са радом многе културне установе, у којима су формирани и врсни уметници, а грађанство је, тако, добило прилику да се културно и духовно уздиже, захваљујући бројним и разноврсним манифестацијама које су ове установе организовале. У датом периоду, државна културна политика била је усмерена, пре свега, на културу која је у служби образовања, те је и већина уметничких подухвата била усмерена у том правцу – културно-уметничка догађања су бивала инструмент помоћу кога је држава контролисала и усмеравала културу, а кроз њу, спроводила сопствену политичку идеологију. Брзом и једноставном ширењу иедологије изузетно је допринела идеја амате-

ризма и доступности културе „широким народним масама“, тзв. подруштвљавање културе и уметности. Овакву државну културну политику доследно је пратила локална културна политика у Новом Пазару, у коме је, због тешке историјске прошлости, народ широм раширених руку дочекао све што је са собом донео социјализам, зарад општег, пре свега материјалног, па и духовног бољитка.

Читава ова „културна ренесанса“ Новог Пазара трајала је до распада СФР Југославије, 1991. године, након чега је наступио готово нагли прекид културних делатности и културно затишје које је потрајало више од десет година. Негде од 2000. године, постепено почиње поновно окретање културним вредностима које је, у ранијем периоду, неговао овај град, али, очигледно, уз нове идеје и стремљења ка модернијим садржајима и начинима представљања тих садржаја. Установе културе су, већим делом, остале исте, с тим што се њихов концепт рада знатно и мења и унапређује. Заједно са укидањем појединих државних празника, нестају и масовне манифестације за њих везане, које су представљале неке од најзначајнијих културних догађања током низа година, а настају нове, веома важне манифестације за данашњи развој културног живота Новог Пазара. Те нове манифестације су, великим делом, локалног карактера и оне теже да афирмишу материјалну и нематеријалну локалну културу. И данас постоје манифестације заједничког карактера, али се, за разлику од претходних времена, издвајају и манифестације којима се промовише култура бошњачке националне мањине. Друга важна разлика у односу на претходни период, вероватно и најзначајнија, јесте увођење културних манифестација поводом већих верских празника (и код православних и код муслимана), које данас чине веома важан сегмент културног живота Новог Пазара и које, за мештане овог града и његове околине, представљају једну нову духовну димензију културе и традиције.

Дакле, иако знатно измењен и друкчије усмерен, културни живот Новог Пазара поново доживљава неку врсту свога процвата, помогнутог модерним демократским тежњама друштва и одређеним настојањима из оквира државне културне политике. Свакако, он представља егзотичан спој две различите културне и верске традиције, које теже да се, на што бољи начин, представе домаћим и страним „конзументима“ културе, како свака посебно, тако и у заједништву. Од давнина је тај својеврсни колаж који поседује овај град у многим сегментима друштвеног и културног живота привлачио и бројне ствараоце, па тако бива и данас, што је предуслов за још знатнији и разноврснији, а и успешнији и квалитетнији развој културног живота Новог Пазара.

Литература

Аксић, Нина. 2014. Три приступа тумачењу текста молитве Оче наш. *Црквене студије* XI (11): 617-631.

Bašić, Goran. 2014. *Vodič za kreiranje inkluzivnih kulturnih politika u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu*. Novi Pazar: DamaD.

Blagojević, Mirko. 2005. *Religija i crkva u transformacijama društva*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Глођовић, Бранко. 2002. „Од када се Седми јули прославља на Голији“. У *Немањин дежевски сабор,* 355-356. Нови Пазар: Удружење „Рас“.

Димић, Љубодраг. 1997. *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941. Други део, Школа и црква*. Београд: „Стубови културе“.

Dragićević-Šešić, Milena. 2000. *Kultura, menadžment, animacija, marketing*. Beograd: Clio.

Ђерлек, Семина и Владан Видосављевић. 2008. „Музеј ‘Рас’: од збирке до националне институције“. У *Музеј „Рас“*, ур. Драгица Премовић-Алексић, 321-328. Нови Пазар: Музеј „Рас“ Нови Пазар.

Ziljkić, Hasna. 2008. Veče ilahija i kasida u Novom Pazaru “Svjetlost ummeta”. *Bošnjačka riječ, časopis za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka* III (9): 22-25.

Илић, Милош. 1987. *Социологија културе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Мушовић, Ејуп. 1979. *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара. Посебна издања, Књига 19*. Београд: Етнографски институт Српске академија наука и уметности.

Стефановић, Валерија. 2016. Текст у рукопису, својина аутора.

Džudević, Esad (za izdavača). 2012. *Bošnjački identitet*. Tutin: Centar za bošnjačke studije.

Извори:

Братство, Број 42, година 2, 29. 11. 1946.

Братство, Број 172, 1955.

Братство, 1. март 1957.

Братство. Година 17, број 327, 24. 5. 1977.

ИАРНП, Извештај о раду заједнице културе општине Нови Пазар за 1980. годину, фебруара 1981. http://www.kcnovipazar.com (приступљено: 20. 12. 2016)

ИАРНП, Извештај о раду заједнице културе за 1983. годину, јануара 1984. године. http://www.kcnovipazar.com (приступљено: 20. 12. 2016)

Nina Aksić

Cultural institutions and cultural events in Novi Pazar in the second half of XX and at the beginning of XXI century

After the liberation in 1945, many cultural institutions started working in the city of Novi Pazar. With the development of these cultural institutions, art programs as well as mass events mainly related to national holidays and historical jubilees also began to develop. During the years of socialism, with the main slogan of brotherhood and unity, citizens of this city got the opportunity to be culturally and spiritually elevated. This "cultural renaissance" of Novi Pazar lasted until the dissolution of SFR Yugoslavia in 1991, followed by discontinuities of cultural activities. Since 2000, the old cultural values have gradually begun to roll again, but with new ideas and aspirations towards modern amenities. Cultural institutions are mostly the same, except that their concept of work has been significantly changing and improving. Together with the abolition of certain national holidays, mass events have disappeared, but new ones have been created instead. Nowadays, in addition to common manifestation of character, events that promote the culture of the Bosniak national minority are insisted upon, as well as events on the occasion of major religious holidays (both Orthodox and Muslims), which today form a very important part of cultural life in Novi Pazar.

Key words: cultural policy, tradition, cultural institutions, cultural events, Novi Pazar.